

SZÁDOCZKI VERA

Egy erdélyi nemesasszony lelkiélete

*Thordai Klára imádságoskönyve**

Az 1700-as évek második felében már számtalan imádságos-, énekes- és elmélkedéseket tartalmazó könyv állt a lelki igények kielégítésének szolgálatában a Kárpát-medencében, akár főnemes, akár egyszerűbb ember, akár férfi, akár nő legyen a lelki javakra áhító személy, bármely nemzetiséghez és bármely felekezethez tartozzon is. Mégis, még ebből az időszakból is maradtak ránk olyan kéziratok, amelyek még egyel kívánták gyarapítani a meglévőek népes táborát. Vajon miért? Mit tartalmaznak ezek? Csupán magánhasználatra szánt, a kedvenc énekeket, imákat tartalmazó kötetek ezek, vagy összeállítójuk valóban úgy gondolta, hogy egy újabb, noha régi imákat tartalmazó kötettel valami újat tud nyújtani, esetleg más célközönség felé? Ezekre a kérdésekre talán sosem kapunk választ, de nézzünk egy konkrét példát, egy nemesasszony, Thordai Klára imádságoskönyvét 1773-ból. A kötet nem elsősorban a tartalma miatt izgalmas, mivel többé-kevésbé követi a korban megszokottakat. Nem is feltétlen találunk benne úgynevezett „nőies” dolgokat, de a benne foglaltak által talán rálátást kapunk egy hölgy lelkiéletére. Továbbá a kötet felvet egy olyan filológiai problémát, mellyel mindenképp érdemes foglalkozni. Vegyük most sorra mindezeket!

Ki is volt Thordai Klára? Életéről, kilétéről keveset tudunk, ami bizonyos, hogy valamikor az 1700-as évek első harmadában született, és az utolsó adat róla 1790-ből való.¹ A Tordaiak őse feltehetően Báthory István idején emelkedett fel, több ága létezett, ezek közül Klára családja a somogyomi ághoz tartozott. Tagjai jómódú, katolikus köznemesek voltak, birtokaik Kolozsvár környékén terültek el például Folyfalván, ahol a szóban forgó imádságoskönyv

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Egy adat a sok közül, melyet Zálha település kapcsán olvashatunk: „1757 tájt Tordai Klára Selyei Tolnai Jánosné nagyanyjának Budai Máriának itteni részéért Bethlen Jánost kereset alá fogta s ennek meg nem jelenésével kinyerte, valamint 1757 decz. 5-én kikapta br. Korda Györgytől is 250 forint zálogban volt f.-csobánkai részét, melyeket 1790 július 18-án Tolnai János özvegye Tordai Klára Budaki Rettegő Zsigmondnak zálogosít el [...]” *Szolnok-Dobokavármegye monographiaja*, VII, szerk. KÁDÁR József, Deés, Szolnok-Dobokavárm. közönsége, 1900–1905, 140.

keletkezett. Nem tudni pontosan, mikor ment férjhez Tolnay János, fiscalis directorhoz, de 1750-ben már házasok voltak.²

A Tolnay család eredete kevésbé ismert és kutatott, mint a Tordaiaké, származásukat homály fedi (véltetően magyarországi család tagjai, akik Erdélyben találtak boldogulást).³ Legismertebb tagja Tolnai István,⁴ János nagyapja a kolozsvári református akadémia professzora, lelkész, fejedelmi orvos volt, akinek kapcsolata volt Tolnai Dali Jánossal és Pataki Istvánnal (ez utóbbi sógora volt). Ebből rögtön kitűnik, hogy a Tolnay család nem volt katolikus, köztük János, Klára férje sem mindaddig, míg gyermekkorában árvaságra nem jutott, s a kolozsvári jezsuitákhoz nem került, ahol 1713 és 1722 között a kollégium gimnáziumi évfolyamait kétszer is elvégezte.⁵ Feltehetőleg itt lett katolikussá. Pályafutásának további alakulásáról az általa szerkesztett erdélyi jogkönyv ajánlásában vall: egész életét az ausztriai ház szolgálatának szentelte, 1742-től a fiskális ügyek ügyvédje, majd 1754-től haláláig ugyanennek a hivatalnak az igazgatója lett.⁶ Neki és Klárának három gyermeke született: György, Zsuzsi és még egy lány, akinek a keresztnéve nem ismert, őket szintén a katolikus hitben nevelték. A család férfi tagjai ettől kezdve az országos politikai életben aktív szerepet vállaltak.⁷ Tolnay János 1770-ben meghalt, s az özvegy Klára nem sokkal ezután, 1773-ban egy imádságos könyvet másolt össze azzal a céllal, hogy az nyomtatásban is megjelenjen a hasonló nehézségekkel küzdők megsegítésére, de adatunk nincs arról, hogy meg is jelent volna, és más kéziratos példányt sem ismerünk. További érdekes adalék Thordai Klára vallásosságával kapcsolatban: a kolozsvári ferences templomban 1763 és 1770 között a régi oltárképet újra cserélték, amelyet a környék tehetősebb nemesi familiái anyagilag támogattak: a Kornis, Apor, Perényi és Bánffy család tagjai mellett találjuk Tolnai János feleségét is.⁸

² Kis Bálint, *A Tordaiak*, Turul, 1909, 97–102.

³ Több genealógiai alapmű is említi a családot, de mind Nagy Iván, mind Pálmay József munkájában több pontatlanság és hiányosság található, melyeket remélhetően újabb történelmi kutatások tisztáznak.

⁴ Róla írt tanulmányt PATAKI Jenő, *Tolnai István (1630-1690)*, Orvosi Szemle, 1937, 122–127.

⁵ VARGA Júlia, *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641–1773*, Bp., MTA Egyetemtörténelmi Albizottsága, ELTE Levéltára, 2007, 1791. sz.

⁶ Joannis TOLNAI de Sellye, *Decretum Tripartitum Theresianum*, Nagyszeben, 1769, 5r (OSZK Fol. Lat. 4438).

⁷ Többük országgyűlési képviselő lett, vö. *Székegy nemesi családok*, III, *Marostorda vármegye nemesi családjai*, szerk. PÁLMAY József, Sepsiszentgyörgy, Charta, 2000, 138.

⁸ <http://www.templom.hu/phpwcms/index.php?id=14,218,0,0,1,0> (utolsó megjelenítés: 2015. február 10.)

Ma az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik az *Igaz és töredelmes megtérésnek kívánatos lelki gyűjteménye* című kötetet.⁹ A fatáblás, kapcsos bőrkötésű imakönyv 205 utólag számozott folión több kéz írása, melynek problémájára még kitérek a későbbiekben. Szerkezete és a benne foglalt kizárólag magyar nyelvű imák és énekek a kor szokásait követik: imák az Atyához, Fiúhoz, Szentlélekhez, Máriához, szentgyónásra való készület, szentáldozás előtti és utáni áhítatosságok, szentekhez és más patrónusokhoz való könyörgések, köztük énekekkel. Ezt a szokványosságot ő maga is megjegyzi, kötete előszavában így fogalmaz:

Én ugyan megvallom, hogy semmi újsággal néked nem hízelkedhetem, hanem csak oly áhítatosságokat ajánlok, melyek a Római Katolika Szent Egyháztól már régen nemcsak helybe hagyattak, hanem közönséges is tétettek, mindazért nehogy újítani kívánván az anyaszentegyház bévett rendtartási ellen, nemem gyarlóságából is akaratom ellen hibázzak [...].

Ezeket a „bévett” és „közönségesé tett” imádságos és/vagy énekes könyveket mindeddig nem sikerült pontosan azonosítani. Ennek oka többek közt az, hogy a 18. század végére már akkora mennyiségű ima- és énekeskönyv jelent meg nyomtatásban a hívek használatára, hogy azoknak a bibliografikus számbavétele is jelentős munka. Ezért is merülhet fel kérdésként, hogy vajon miért szerette volna Thordai Klára asszony egy újabb ugyanolyannal gyarapítani a meglévőek népes táborát.

Ha már az énekes könyvekről esett szó, érdemes végignézni a kötetben szereplő énekeket. A lista nem lesz hosszú, összesen három litánia, három officium himnusza és három egyéb ének alkotja, amennyiben a *Te Deumot* és a litániákat énekek tekintjük. Az énekek esetében egyszer sem közöl dallamot, és nótajelzést sem ad soha, ének mivoltukra csak a verses-rímes formából illetve a címben szereplő *Hymnus* meghatározásból következtethetünk. Kicsit részletesebben: a Fiúistenhez való,¹⁰ Jézus Szívéhez való¹¹ és a Boldogasszony lauretomi litániáját¹² válogatja be a kötetbe. A három officium közül egy Jézusról,¹³ kettő pedig a Szűzanyáról¹⁴ való. Ezeknek egy-egy himnuszt a horáknak

⁹ STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája*, Bp., Balassi, 2001, 313. sz. OSZK Quart Hung. 2411.

¹⁰ f. 35v–38v.

¹¹ f. 53v–55v.

¹² f. 111r–112v.

¹³ f. 46r–53v Jézus szentséges Szívéről való Officium.

megfelelően bontotta részekre, noha ezeket a korabeli énekeskönyvekben pl. Kájoni *Cantionaléjában* egyben közlik. Természetesen mindkét szerkesztési mód érthető a maga helyén. Az *Idvez légy világ asszonya*¹⁵ és a *Mondj naponként és óránként*¹⁶ kezdetű himnuszok megtalálhatók Kájoninál és megjelentek az RMKT kötetében is latin eredetjükkel együtt. A *Jézusnak szíve teljes égő lánggal* kezdetű himnusz forrását eddig nem találtam meg, modern kiadása sincs. A három egyéb ének közül egy a már említett *Te Deum*,¹⁷ egy hatsoros ének (vagy verses imádság) az őrangyalokhoz, és a *Jézus édes emlékezet*¹⁸ kezdetű himnusz. Ez utóbbiról néhány szó: a szent Bernátnak tulajdonított¹⁹ *Jesu dulci memoria* kezdetű középkori jubilus fordítása ez az ének, mely megtalálható az RMKT XVII. századi sorozatának 7. kötetében latin eredetijével és több szövegváltozatával együtt.²⁰ Érdekessége, hogy Thordai nem a Kájoninál szereplő változatot vette át. Ebből arra következtethetünk, hogy nem a *Cantionaléra* támaszkodott énekanyagának összegyűjtésekor, ami meglepő egy erdélyi, ferences körökben is mozgó személytől, hanem vagy más énekeskönyvekre vagy az általa használt imakönyvek részeként találkozott velük.

Essék most néhány szó az imakönyv nőies oldaláról, már ha van ilyen. Sokáig kellett forgatni, míg felbukkant benne valami kifejezetten nőnek szóló vagy valami, ami közelebb hozza hozzánk Klárát. Azt írja a mű címében és előszavában is, hogy azoknak állította össze, akik hasonló kínokkal küzdenek az életben, mint ő. Mik lehetnek ezek a kínok – ha nem csupán az előszavak tipikus megfogalmazásából eredő üres frázisról van szó? Az özvegyesség – erre ol-

¹⁴ f. 87r–99r *A mákula nélkül fogantatott boldogságos Szűznek Kiss Solosmája* (Üdvöz légy világ asszonya); f. 99v–110v *A B. Szűz más Solosmája, mely szent Casimirnak históriájából íratott* (Mondj naponként és óránként...)

¹⁵ KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csík, 1676, 424–426; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/A: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Szövegek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Argumentum–Akadémiai, 1992, 409. sz.

¹⁶ KÁJONI, *Cantionale, i. m.*, 388–392; *Régi magyar költők tára XVII. század, 2: Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*, s. a. r. JENEI Ferenc, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS József, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1962, 95. sz.

¹⁷ f. 18r–19r.

¹⁸ f. 42v–45v.

¹⁹ A középkori hagyomány tulajdonította Szent Bernátnak ezt a verset. A Wilmart és H. Lausberg egy ismeretlen angol cisztercita szerzetes (Bernát kortársa) művének tartja, H. Walther szerint Stephanus Langton, canterbury-i érsek alkotása. Vö. *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek 1608–1651*, kiad. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974, 519.

²⁰ *Uo.*, 68. sz.; 511–522.

vashatjuk az özvegyek és árvák imáját. A másik ima, mely kicsit konkrétan fogalmaz, és nemcsak égi segítséget kér, a Szent Apollóniához szóló ima, melyben kéri, hogy mentse meg a fogfájástól és az örök fogcsikorgatástól:

Óh fölséges, mindenható Isten, kinek dicsőségéért Szűz Sz. Apollónia Mártír fogainak kitörését nagy békességgel senyvedte, alázatosan könyörgök neked, hogy akik az emlékezetit tiszteljük, fogaink fájdalomtól megmenekedvén s az örökké tartó fogak csikorgatását elkerülvén az örök életre juthassunk, a mi Urunk, Jézus Krisztus által. Amen!

Bizonyára fogfájós lehetett, mint mindenki más is ebben a korban?! Apollónián kívül még Szent Annához, Mária Magdolnához, Szent Klárához és Szent Borbálához szóló imákat találunk, mindenkire a saját rendeltetése szerint: Annához a házasságok egységéért, gyermekáldásért, Mária Magdolnához a bűnbánat kegyelméért, Klárához a testi-lelki tisztaságért, Borbálához a hirtelen halál elkerüléséért fohászkodott. Női dolgokért egyedül Szent Annához imádkozik. Talán a szentgyónásra felkészítő és az áldozás előtti és utáni imák közt érhető még tetten, hogy a kötetet nő állította össze. A gyónásra való készület imái közt megfigyelhető, hogy az olyan könyörgésekben, mint pl. „légy irgalmas és kegyelmes nékem, ki irgalmas voltál a kánai asszonyi állatoknak és Mária Magdolnának, ki kegyelmedet mutattad Publikánushoz és a kereszten függő latorhoz” először mindig konkrét nőket sorol fel, és esetleg csak utána férfít. Ugyanígy az áldozás előtti imáknál:

Jut eszembe Uram! hogy a bűnösökkel ettél és ittál, hogy kedvesebb volt előtted Magdolnának könnyhullatása a farizeusok eledelénél, hogy nem irtóztál ama vér-kórságos asszonyi állattól, ki perémedet illette. Tudom, hozzád járuló vakokat, sántákat, poklosokat meg nem vetted. Azért jöjj el, Uram Jézus Krisztus, íme a Te szolgád.

Konkrétan itt is csak nőt sorol fel, de a mondat végén azért szolgát használ és nem szolgálót! Továbbá az áldozás előtti-utáni imákra olyan fokú szentimentalizmus jellemző, mellyel egy férfi nem feltétlen tudott volna azonosulni.

Végezetül jöjjön az elején megígért filológiai probléma. A kötetről azt írja az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa, hogy ez Thordai imádságos könyvének 19. századi másolata. Valóban, a kötet utolsó lapjának alján ezt olvashatjuk: a Dno Joanne Döring cive Leutchoviensi 1862. Ki lehetett ez a Döring János? A lőcsei polgárról nem sokat tudunk. Neve szerepel a lőcsei evangélikus teme-

tő egyik sírján, a Döring család más tagjainak is itt a nyughelye.²¹ Kérdéses, hogyan került a kötet Lőcsére vagy miért ment Döring Kolozsvárra, és mi oka lehetett egy valószínűleg evangélikus, iparos családból származó fiatalembernek egy katolikusoknak szánt imakönyvet, mondjuk úgy, „kezelésbe venni”. Mert a kötetet nem ő másolta. Az íráskép, a papír és a vízjelek alapján azt mondhatjuk, hogy Döring inkább a kötet rendbe hozója volt. Ezt a következő dolgok alapján vélem így: először is, noha a kötetet több kézzel írták, a szöveg nagy része mégis ugyanattól az egy kéztől származik, és ez nem egyezik Döring írásával. Az ő írását az utolsó bejegyzésen kívül még három lapon találhatjuk meg, először az előszó végén,²² ahol magyarázatot fűz Thordai lakóhelyéhez, Folyfalvához. A másik két, tőle származó bejegyzés sokkal érdekesebb. Két teljes folió a kötet két különböző helyén Döring írásával teleírva.²³ Ezek a lapokon folytatja a korábbiakban megkezdett imákat, ahogy azt az őrszók jelzik, de más a papír, amire ír. Ugyanaz a papír, amire az utolsó oldal is íródott. Ezek alapján arról lehet szó, hogy a kötet megrongálódott, és Döring helyreállíthatta, a menthetetlen papírú/írásképű szövegeket átmásolta és az egészet újraköttette. Ezzel az ő keze letudva. De még mindig maradt öt kéz. Jellemzően idegenkezű írás csak a fejezetek végén található, illetve a kötet utolsó oldalain. Olyan, mintha az új rész előtt illetve a kötet végén üresen hagyott oldalakra valaki bemásolt volna imákat. Ebből adódhat a szentekhez szóló imák kuszasága is. Az idegenkezű bejegyzések közt van egy, mely tartalmában is teljesen eltér a kötet többi részétől, tudniillik nem vallásos szöveg, hanem egy recept: Marha döge ellen való próbált orvosság.²⁴ Ezek alapján elképzelhetőnek tartom azt, hogy a

²¹ Feltételezések szerint a nagyapa, Gottlieb Döring (1744–1833) feleségével és gyermekeivel költözött Lőcsére, ahol még hét gyermekük született. Közülük 1797-ben Johann Georg Dering (időközben ezzel a névváltozattal szerepelnek az anyakönyvekben), posztócsináló mester. Neki 1825-ben jött világra Johann Carl Dering nevű gyermeke. Ő lehet a Thordai imakönyv rendbe hozója. Pogány Gusztáv lelkész sírkatalógusa szerint a lőcsei evangélikus temető VI. szektorában nyugszanak a Döringek. Ezúton szeretném megköszönni ezeket a hasznos információkat Czenthe Miklósnak, az Evangélikus Országos Levéltár igazgatójának.

²² f. 7v.

²³ f. 169, 172.

²⁴ Egy érdekes adat ehhez az íráshoz, hogy a Vas vármegyei Tolnay család egy tagja, Tolnay Sándor (1747–1818) állatorvosként praktizált, és tanított a pesti állatorvosi iskolában. Életében és munkáiban különös figyelmet fordított a marhák közt pusztító járványoknak, a marhavészre vonatkozóan utasításokat fogalmazott meg, melyek nyomtatásban is megjelentek. Munkásságáért több kitüntetésben is részesült fiaival együtt. Csakhogy a sellyei Tolnai család és a Vas vármegyei Tolnai család nem állnak rokonságban. Hogy a hasznos információk vagy a vélt családi kapcsolat miatt került-e ide ez az írás, már sosem fog kiderülni.

kötet nem egy 19. századi másolat, hanem Thordai Klára sajátkezűen összeállított imakönyve, amely a századok folyamán használdott, kiegészült és több ízben restauráltatott.